

Borislav Grgin

Studirati povijest u sumrak socijalizma Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu 1984-1989.

Velika obljetnica našega odsjeka, fakulteta i sveučilišta prilika je za niz prigodnih riječi, ali isto tako za retrospektivu, ocjene do sada učinjenog i doživljenog, ponekad za kontemplaciju i sjetu, sjećanja na prethodnike i drage kolegice i kolege kojih više nema. Prigoda je to još jednom osvijestiti da svi mi, i profesori i studenti ovoga odsjeka, kako je to davno lijepo rečeno, stojimo na ramenima svojih prethodnika. Nadajmo se da vidimo dalje, bolje i dublje od njih, ali oslonca u svemu tome ne bismo imali bez njihova temelja.

U skladu s predloženim tematskim krugovima i cjelinama skupa, ovaj će prilog esejskoga tipa pokušati dati osvrt, iz osobne vizure, na naš odsjek, njegove studente, studentski život i profesore u vremenu kasnoga socijalizma, prije samoga početka burnih promjena u zemlji i svijetu. Bilo je to vrijeme moga studiranja, od 1984. do 1989. godine. Spomenutih godina počele su se u društvu događati važne promjene, posebice tijekom druge polovice toga razdoblja. No krenimo od onoga što je današnjim studentima možda teško i zamisliti. Naime, prije 35 do 40 godina velik dio onoga što se danas samo po sebi podrazumijeva kao nužna sredstva i alati u svakodnevnom radu nije postojao. Tek na kraju ovoga razdoblja počela su se u akademskim krugovima pojavljivati prva osobna računala, na društvenim i humanističkim fakultetima i institutima, naravno, kasnije negoli na onima prirodnim i tehničkim. Sve pisane uratke tijekom studija, uključujući i diplomski rad, pisao sam vlastitom rukom ili pisaćim strojem. Brisanja grešaka, prepisivanja čitavih ispravljenih stranica i slične nevolje kao rukom su odneseni programom *Word for Windows* koji je za nas i naš rad u početku bio poput iskoraka čovjeka na Mjesec.

Nisu postojali mobiteli, internet ni društvene mreže. Nije bilo elektroničkih knjiga, časopisa, pretraživača, digitalnih zbirki, digitalnih novina, umjetne inteligencije. Svaki dogovor s kolegama, prijateljima, djevojkom ili dečkom trebao/la si usmeno obaviti ili podići slušalicu telefona „Iskre“ iz Kranja, kod kuće ili u javnoj govornici. Dok si njega ili nju čekao na Trgu „ispod vure“ (konja s repom još uvijek nije bilo, još je čekao „na smetlišu povijesti“), nisi imao/la kako provjeriti gdje je, kada će doći, kasni li ili ne, već se samo nadati kako će sve ići prema dogovoru. Nekad bi se išlo u kino, a nekad u kazalište. Kazališta je bilo manje, ali je repertoar unatoč tomu često znao biti dobar i zanimljiv. Bilo je znatno više lokacija na kojima su bila kina, a u koja su studenti hodočastili znatno češće nego

danas. No standard tih dvorana, zvuk, slika, komfor, čistoća te ponuda pratećih grickalica i pića bili su neusporedivo slabiji u odnosu na današnje multiplekse. Nama s Filozofskog draga je bila *Kinoteka* u Kordunskoj ulici, u koju smo voljeli ići gledati filmske klasike. Studenti su osamdesetih godina prošloga stoljeća voljeli odlaziti u disko i glazbene klubove. Od fakultetskih, rokerskih okupljališta poput *KSET-a*, gdje se moglo jeftinije „upasti“ i jeftinije piti, preko kultnog *Kulušića*, *Lapidarija* na Gornjem gradu, *Jabuke* na Jabukovcu za alternativce pa sve do šminkerskog *Saloota* na početku Tuškanca. Tih je godina u Domu sportova gostovao i velik broj tada vrlo popularnih stranih glazbenih izvođača: UB40, Simple Minds, Spandau Ballet, Kool and the Gang i brojni drugi. Česta su bila druženja u većim grupama, rođendanski, novogodišnji ili jednostavno vikend-tulum po stanovima i sobama kolegica i kolega, znanih i neznanih, zatim grupni izleti na Sljeme, u okolicu grada, itd. Mi muški često smo išli na nogometne i košarkaške utakmice. Bilo je to zlatno doba Dinama i Hajduka, Cibone, Zadra i Splita (tada Jugoplastike), kada su svi oni i u međunarodnim okvirima nešto predstavljali. Rivaliteta i međusobnih „spuštanja“ po sportskoj osnovi bilo je, naravno, među nama studentima, ali je nasilja na utakmicama i oko njih bilo manje. Iskreno rečeno, više ga je i češće bilo kada bi gostovali beogradski klubovi.

Prve tri godine moga studiranja Zagreb je bio siv grad, zimi je bilo primjetno zagađenje zraka od tada još čestog grijanja na ugljen i drva te uz ondašnje automobile s olovnom benzinom ili stare dizelaše koji su, posebice kamioni, nerijetko vozili na loživo ulje kako bi vlasnik ilegalno uštedio na gorivu. No ukupan broj automobila i gustoća gradskog prometa ipak su bili bitno manji u odnosu na danas. Osim na zatvorenim mjestima, okupljanja na ulicama i terasama bila su rijetka, tek donekle u toplijoj polovici godine i to uglavnom vikendima. Sve se promijenilo s Univerzijadom 1987. koja je donijela novu živost u grad. Obnovljeni su i izgrađeni brojni novi sportski objekti, primjerice Cibonina dvorana i SRC Jarun. Međunarodna studentska populacija toga je srpnja donijela u grad do tada neviđenu šarolikost i šušur. Sve se to od jeseni iste godine nekako spontano nastavilo te su mladi ljudi počeli ispunjavati ulice i terase grada i brojnih novih kafića, unoseći u pospanu srednjoeuropsku i kasnosocijalističku svakodnevicu Zagreba dašak mediteranske živosti. Meni je to itekako odgovaralo, s obzirom na to da sam bio jedan od „dojdeka“ iliti „Dalmoša“, kako ih se u to vrijeme nazivalo u Zagrebu. Univerzijada je značila i velik korak naprijed za studentski standard. Obnovljeni su glavni studentski domovi, poglavito Cvjetno naselje i „Stjepan Radić“ na Savi. Studentske menze dodatno su unaprijeđene, iako su od početka bile korektne, tako da se na hranu i posebice njezine niske, subvencionirane cijene mi studenti nismo imali razloga žaliti. Vrlo su vjerojatno i ondašnje vlasti, u vječitom strahu od političkih nemira i studentskih gibanja koja su ranije često započinjala upravo u studentskim menzama, o tome posebno vodile računa.

Ovime smo se dotaknuli šireg društvenog i političkog konteksta. I sami smo osjećali, a gledajući danas navedeno razdoblje u retrospektivi to je još i primjetnije, kako su represija i ograničenja jednostranačke komunističke diktature ubrzano slabjeli, posebice nakon Univerzijade. Početkom ovoga razdoblja vladala je još uvijek rigidna kontrola, oličena u ondašnjem glavnom partijskom ideologu Stipi Šuvaru (1936 – 2004). On je uz svoje suradnike upravo 1984. dok sam služio vojni rok, a nekoliko mjeseci prije mog dolaska u Zagreb na studij, objavio glasovitu *Bijelu knjigu*, katalog takozvanih neprijateljskih i neprihvatljivih tendencija, pojava, ustanova i ljudi, svih koji su prema njihovim shvaćanjima odstupali od propisanog partijskoga pravovjerja. Prvih godina moga studija čuti u javnosti ili na fakultetu istupe disidentskoga karaktera bilo je još uvijek nezamislivo. Na predavanjima na fakultetu nije još bilo rijetko sresti kolege ili „kolege“ u kožnim jaknama, prepoznatljivoga *stajlinga*, rodom uglavnom iz pasivnih krajeva bivše države koji su malo govorili, a više slušali i osluškivali. Procesi promjena, put prema dezintegraciji dotadašnje države i političkog uređenja započeli su u pravom smislu riječi nakon Univerzijade kada je ujesen iste godine glavnu riječ u srbijanskom partijskom rukovodstvu preuzeo Slobodan Milošević (1941-2006). U naredne dvije godine, do kraja moga studija koji se vremenski podudarao s glasovitim mitingom na Gazimestanu na Vidovdan 1989, počela se potmulo osjećati zabrinutost za budućnost, nelagoda i strepnja koje su nasilni „mitingaši“, izvoznici tzv. jogurt-revolucije, širili od republike do republike, od pokrajine do pokrajine. Hrvatsko partijsko i političko rukovodstvo nije u ovom razdoblju imalo kritičnu masu za promjene, reagiralo je najčešće obrambeno, iznuđeno i *post festum*, stalno se nadajući kako će se stvari nekako same od sebe riješiti bez većih nevolja. No pritisak je vremenom bivao sve veći, a rukovodstvo je, nemajući snage za otvoreni sukob, postupno prešutno prepuštalo sve veći prostor slobodoumnijoj javnosti, poglavito tisku. Krajem ovoga razdoblja počele su se okupljati prve nekomunističke političke organizacije, mimo izravne režimske kontrole, od veljače 1989. inicijativni odbor za HDZ, a od svibnja 1989. u obližnjoj *Moši*, danas Pučkom otvorenom učilištu, i HSLS. Mnogi među nama iz znatiželje i entuzijazma odlazili smo na takva mjesta okupljanja poslušati i vidjeti ljude koji su desetljećima bili u sjeni ili ostracirani iz javnosti, a među njima bilo je i profesora s našeg odsjeka i fakulteta. Među studentima kružili su tada primjerci ljubljanske *Mladine* s intervjuima prvaka Hrvatskoga proljeća koji su, nakon dva desetljeća, po prvi puta javno medijski istupali.

Bio sam dvopredmetni student povijesti i arheologije. Odmah da napomenem kako su odlaskom profesorice Brune Kuntić-Makvić pretprošle i profesora Ive Goldsteina prošle godine u mirovinu s Odsjeka za povijest otišli i posljednji profesori koji su mi predavali tijekom studija, tada (1984 – 1986) još mladi asistenti koji nisu ni doktorirali, te sam na vlastito zaprepaštenje ustanovio kako sam prema

starosti i redu za odlazak u mirovinu već na trećem mjestu na današnjem odsjeku. Navedena činjenica najbolje mi je osvijestila koliko je vremena otada prošlo. Sistem studiranja na odsjeku bio je vrlo različit u odnosu na danas. I tada su postojali dvopredmetni i jednopredmetni studenti povijesti. No jednopredmetnih je po godini bilo svega desetak, a svi ostali bili su dvopredmetni. Glavna je razlika bila u tomu što dvopredmetni studenti gotovo uopće nisu imali seminare, već su uglavnom slušali tek predavanja. Kolegiji, odnosno predmeti, bili su cjelogodišnji, a ne semestralni kao danas. Na mojoj drugoj studijskoj grupi, arheologiji, bilo je i kolegija koji su trajali i polagali se nakon dvije ili čak tri akademske godine. Ispiti su gotovo isključivo bili usmeni, dva termina u ljetnom i dva termina u jesenskom roku. Neki su profesori bili susretljivi i ispitno gradivo vrlo opširno, pa se kod njih dio predmeta mogao polagati kao kolokvij u zimskom ispitnom roku, međutim taj je rok uglavnom služio za ponavljače. Popisi literature za većinu predmeta bili su vrlo opširni. Kao i uvijek, mnogi su se studenti kroz tu šumu tekstova probijali različitim bilješkama, skriptama, šalabahterima i slično. No to je eventualno omogućavalo proći na ispitu, ali za solidnije ocjene moralo se itekako potruditi. Sati i sati sjedenja u knjižnicama i kod kuće nad literaturom, vađenje bilježaka, i to „pješice“, rukom, ono je što pamtim iz tih dana. Dobra stvar ovako ekstenzivnog studiranja koje je zaista bilo upravo to – *studij literature* – bila je širina i količina usvojenoga znanja te zaista dovoljno vremena za spremanje završnoga ispita iz predmeta. Loše je bilo što je tek nizak postotak studenata imao samodisciplinu i kontinuitet u radu nužne za uspjeh, jer ih nikakvi rokovi mjesecima nisu sustizali. To bi posljedično pred ispitne rokove kod većine studenata izazivalo pravu paniku, bjesomučno učenje danju i noću s litrama ispijene kave i brdima kutija popušenih cigareta, ali s vrlo neizvjesnim uspjehom. Nastava je bila raspršena u rasporedu preko tjedna te je u pauzama bilo dosta slobodnoga vremena koje su studenti ispunjavali kao i danas: radom u knjižnicama, radom kod kuće, druženjima po kafićima i slično. Studiralo se osam semestara i nakon svih položenih ispita pisao se diplomski rad. Studenti su završavali studij s različitim uspjehom. Značajan postotak upisanih po godini ne bi nikada završio i diplomirao. Manji bi dio završio najranije za četiri i pol do pet godina, mnogi su studirali po šest-sedam godina, a nerijetko i duže. Dominantna dvopredmetnost bila je također jedan od uzroka dugotrajnosti studiranja.

Postojala su dva smjera na studiju: nastavnički i takozvani kulturološki. Većina studenata, tako i ja, bili smo na nastavničkom smjeru. Na njemu smo tijekom studija slušali *Opću pedagogiju*, *Psihologiju odgoja i obrazovanja*, *Didaktiku*, *Sociologiju obrazovanja* te na posljednjoj godini studija *Metodiku nastave povijesti*, s praksom u školama. Od općih predmeta prve dvije godine imali smo *Strani jezik struke* (u mom slučaju engleski), zatim ideološke predmete koji su bili obvezan dio kurikula: *Marksizam i suvremeni socijalizam* na prvoj, *Marksizam i povijesne znanosti* na drugoj, zatim *Općenarodna obrana i društvena samozaštita SFRJ*

na prvoj i drugoj godini studija te još i *Tjelesni odgoj*, također na prvim dvjema godinama. Opću pedagogiju predavao nam je profesor Nedjeljko Kujundžić (1930 – 2013), povjesničar, filozof i pedagog po obrazovanju. Predavao je zanimljivo, koristeći brojne primjere i povezivao je pedagogiju s drugim strukama te je stoga bio popularan kao predavač. Njegova poslijepodnevna i večernja predavanja za studente različitih studijskih grupa održavala su se u dvorani 7 koja je uvijek bila solidno ispunjena. Profesor Želimir Pavlina (1939-2015) davao nam je konkretna, sistematizirana i pregledna osnovna znanja iz edukacijske psihologije. Didaktičara Filipa Jelavića (rođ. 1935) slušali smo u današnjoj zgradi Učiteljskoga fakulteta, gdje je tada i predavao. Sociologiju obrazovanja predavao je profesor Ivan Cifrić (1946-2018) s Odsjeka za sociologiju. Metodiku nastave povijesti smo, na posljednjoj godini studija, predavanja i vježbe imali s našim odsječkim profesorom Filipom Potrebicom (1933-2003), autorom brojnih školskih udžbenika povijesti, dok smo u posljednjem semestru obavljali ogledna predavanja po zagrebačkim školama. Svoja predavanja profesor je držao redovito i točno, ali su započinjala vrlo rano, što je vječno pospanim studentima predstavljalo dodatno opterećenje. Engleski kao jezik struke predavala je profesorica Alka Krvavac (1943-2024). Tjelesni smo tijekom dva zimska semestra imali u sportskoj dvorani u Kačićevoj ulici, nasuprot Arhitektonskoga fakulteta, a tijekom ljetnih semestara penjali smo se na Sljeme i marljivo skupljali pečate o potvrđi pohađanja kako bismo na kraju semestra mogli dobiti potpis. Voditeljica nastave tjelesnog odgoja bila je Jelka Gošnik (rođ. 1953).

Ideološki obojeni predmeti bili su obvezni, ali je sreća što smo imali profesore koji su metodama, sadržajima, pristupima i svojom osobnom razinom ipak uspijevali od njih stvoriti podnošljive, ponekad čak i atraktivne sadržaje. To je manje vrijedilo za profesora Gvozdena Flegu (rođ. 1946) s Odsjeka za filozofiju na prvoj godini s marksizmom i suvremenim socijalizmom. No profesor Vjeran Katunarić (1949-2023) s Odsjeka za sociologiju s predmetom *Marksizam i povijesne znanosti* svojom je erudicijom, otvorenosti, interdisciplinarnosti i kolegijalnim pristupom studentima svima ostao u lijepom sjećanju. Posebna je priča bio novinar Fran Višnar (1951-2015) kod kojega smo prve dvije godine, umjesto dosadnih sadržaja inspiriranih JNA priručnicima, ustvari pratili onovremene međunarodne, vojne i geopolitičke odnose, što je privlačilo velik broj posebice muških studenata na njegova predavanja, iako su ona također bila ranojutarnja. Nažalost, osim profesora Flege, Gošnik i, koliko sam uspio provjeriti, Jelavića, ostali su profesori pokojni.

Nakon opširnoga uvoda, društvenog konteksta te popratnih i općih sadržaja moga studija povijesti, u nastavku nešto više o samim profesorima i nastavi povijesti na našem odsjeku tijekom spomenutih pet godina. Na prvoj godini studija slušali smo nastavu i polagali ispite iz triju predmeta: *Opća povijest staroga vijeka*, *Hrvatska povijest srednjega vijeka I* i *Metodologija historijske znanosti*. Nedugo prije moga dolaska na studij u mirovinu su otišli profesori Mate Suić (1915-2002)

i Mirjana Gross (1922-2012), koji su bili dugogodišnji nositelji prvog i posljednjeg od navedenih predmeta. Staru povijest predavali su nam profesor Petar Selem (1936-2015) i tada asistentica Bruna Kuntić-Makvić (rođ. 1952). Kod profesora smo slušali predavanja iz egipatske povijesti te o grčkoj književnosti i povijesti, a kod profesorice rimsku povijest sa starom poviješću hrvatskih zemalja. Opsežno gradivo za ispit moglo se polagati u tri dijela – zasebno Stari Istok, zasebno Grčka i zasebno Rim sa starom poviješću hrvatskih zemalja. Svi su ispiti bili usmeni, a konačna ocjena bila je skupna. Brucosiima povijesti, bez obzira na to bili oni dvopredmetni ili jednopredmetni, ovo je bio najveći zalogaj te smo najviše strepili na spomenutim ispitima, a posebice kod profesora Selema. Iako je on bio poznat kao strog ispitivač, a često bi nastavu i ispite otkazao ili nadoknađivao zbog ostalih brojnih obveza, poglavito u kazalištu (Operi), bio je vrlo dinamičan, zanimljiv i atraktivan predavač. Rukovao je širokim znanjem, s obzirom na to da je bio egiptolog međunarodnog obrazovanja i renomea te teatarski redatelj, odakle je očito baštiniio i veliku vještinu nastupa pred publikom. Kako je po obrazovanju bio i povjesničar umjetnosti, na nama susjednom odsjeku držao je i nastavu iz umjetnosti staroga vijeka. Stoga su njegova predavanja uvijek bila vrlo dobro posjećena studentima s raznih grupa i na njima smo zaista mogli mnogo toga čuti i naučiti. Profesorica Kuntić-Makvić u svom je stilu već tada sustavno i temeljito izlagala o rimskoj povijesti, a i usmeni ispit bio je tako koncipiran te, naravno, također prilično zahtjevan.

Predavanja o srednjovjekovnoj hrvatskoj povijesti do smrti kralja Ludovika Anžuvina (1382) na prvoj nam je godini držala profesorica Nada Klaić (1920-1988). Kao i profesor Selem, bila je atraktivna, dinamična i zanimljiva nastavnica te je uspijevala tijekom čitavoga predavanja zadržati pozornost slušateljstva. Nju su u prvom semestru zajedno s nama slušali i studenti arheologije, zbog hrvatske ranosrednjovjekovne povijesti. U prvom je semestru profesorica predavala rani, a u drugom razvijeni hrvatski srednji vijek. Usmeni ispit mogao se polagati u dva dijela, u zimskom roku bio je kolokvij iz ranoga srednjega vijeka te su mnogi studenti koristili tu priliku. Na ispitima je profesorica bila vrlo ugodna i komunikativna, nije bila stroga, iako smo od starijih kolega načuli da u njezinim mlađim danima nije uvijek bilo tako. Za opširniji portret profesorice kao nastavnice i znanstvenice upućujem na moj rad objavljen prije nekoliko godina u njoj posvećenom zborniku. Profesor, tada još uvijek asistent, Marijan Maticka (1942-2018) naslijedio je profesoricu Gross kao nastavnik povijesti historiografije i metodologije historije, što je bilo objedinjeno u predmetu koji je u naslovu jedino imao metodologiju, dok su predavanja pratila strukturu priručnika profesorice Gross *Historijska znanost* iz 1976. godine. U prvom smo semestru slušali povijest historiografije i iz nje smo u zimskom roku mogli polagati kolokvij, a u drugom semestru metodologiju. Profesor Maticka nije se primarno istraživački bavio ovim pitanjima, već društvenom i gospodarskom poviješću razdoblja nakon

1945, ali je zahvaljujući boravku na stipendiji u Francuskoj, suradnji s profesorom Gross i vlastitoj erudiciji bio vrstan poznavatelj problematike. Predavao je pregledno, jasno i koncizno, a na usmenim kolokvijima i ispitima uvijek se fokusirao na bitno, s naglaskom na razumijevanje gradiva te je bio poznat po vrlo pozornom slušanju studenta/ice koji/a bi pred njim na ispitu odgovarao/la. Osim profesorice Kuntić-Makvić ostali profesori danas više nisu, nažalost, s nama. Ono što i danas pamtim iz vremena nakon prve godine studija jest osjećaj kako su mi se širom otvorili vidici prošle stvarnosti u potpuno novim dimenzijama, i u kvantitativnom te još važnije u kvalitativnom smislu, na čemu sam i danas spomenutim profesorima zahvalan.

Na drugoj godini studija imali smo predmete *Opća povijest srednjega vijeka*, *Hrvatska povijest srednjega vijeka II* i *Povijest naroda SFRJ u srednjem vijeku*. Neposredno prije moga dolaska na studij u mirovinu je otišao profesor Miroslav Brandt (1914-2002) te je nastavu i ispite iz opće povijesti srednjega vijeka u potpunosti preuzeo njegov dotadašnji asistent Ivo Goldstein (rođ. 1958). On nas je na predavanjima uvodio u potpuno nov, do tada za nas nepoznat i neistražen teritorij koji je nazvao historijskom antropologijom s primjerima iz srednjega vijeka. Nedugo prije toga profesor Goldstein bio je na stipendiji u Parizu gdje je, uz ostalo, slušao predavanja glasovitoga medievista Jacquesa Le Goffa, što se itekako osjetilo u izboru tema i interpretacija na njegovim predavanjima. S obzirom na Goldsteinov manjak nastavnog iskustva u to vrijeme, predavanja nisu uvijek bila sistematična i čvršće strukturirana, obilovala su digresijama, ali su mnoge od njih bile prave minijature, mali dragulji vrijedni bilježenja. Ispiti su bili usmeni, u zimskom semestru mogao se polagati kolokvij iz ranoga srednjeg vijeka što je svakako bilo korisno, jer je glavna knjiga za pripremu toga dijela ispita bila Brandtovo *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka sv. 1*, vrlo opširna knjiga prepuna detalja i digresija te u biti nepodesna za ispitnu literaturu.

Hrvatsku kasnosrednjovjekovnu povijest trebali smo slušati kod profesora Tomislava Raukara (1933-2020), ali je on tada bio na slobodnoj studijskoj godini. No njegov usmeni ispit ostao mi je u vrlo lijepom sjećanju jer su mi ispitno gradivo i literatura bili itekako zanimljivi. Posebice su mi profesorozi tada još recentni radovi o dalmatinskim komunalnim društvima u *Historijskom zborniku* bili vrlo inspirativni za učenje, dok je profesor kao ispitivač bio izuzetno ugodan i poticajan. Od kolega studenata s ostalih godina znali smo i da je profesor Raukar bio poznat po točnosti, redovitosti i savjesnosti održavanja nastave (za razliku od nekih drugih profesora) te po sustavnim, osmišljenim i informativnim predavanjima. Povijest južnoslavenskih naroda u srednjem vijeku, u nastavnom smislu preteču današnje regionalne povijesti Sredozemlja, Srednje i Jugoistočne Europe, predavao nam je profesor Ivan Kampuš (1924-2010). Naizgled strog, glasan, oštar i nemilosrdan bio je u stvarnosti potpuno drukčija osoba, što sam u potpunosti shvatio tek nakon studija kada sam mu postao kolega na odsjeku. Predavao je jakim glasom,

energično, živo bi se unosio u temu predavanja. Posebice su nam ostala u sjećanju njegova predavanja o Slavenima na početku srednjega vijeka, prema bizantskim izvorima, u kojima je volio isticati fizičke kvalitete, stas i robusnost Slavena, što je nama studentima bilo vrlo zabavno s obzirom na to da je profesor bio izrazito niskoga rasta. Jedino smo kod njega morali pisati opširniji seminarski rad i to opremljen bilješkama, popisom izvora i literature, točno i detaljno prema pravilima tadašnjega *Historijskog zbornika* kojemu je upravo on u to vrijeme bio glavni i odgovorni urednik. Mi studenti, naravno, bili smo time itekako frustrirani, ali iz današnje perspektive vidi se kako nas je profesor Kampuš bolje i od koga drugoga pripremio za akademsko pisanje, u čemu smo zaista imali manjkavu poduku za razliku od današnjih studenata na odsjeku. Mene je životni i radni put odveo prema srednjovjekovnoj povijesti, iako sam kao student bio ponajviše zainteresiran za 20. stoljeće, međutim do kraja studija već sam promijenio preferencije. Tako da sam kod profesora Goldsteina i Raukara pisao i obranio diplomski rad te već do kraja studija objavio i prve prikaze i radove u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest* koje je u to vrijeme uređivao profesor Goldstein. Profesorima s druge godine zahvalan sam za sve tijekom studija, zatim poslijediplomskog studija, prigodom izrade, mentoriranja i obrane mojih magisterija i doktorata te na podršci mom dolasku na odsjek. S poštovanjem i velikom zahvalnošću sjećam se svojih dragih, danas pokojnih profesora Raukara i Kampuša.

Treća godina studija bila mi je posebno naporna, zbog velikoga opsega i težine ispitnoga gradiva, i to ne toliko na povijesti koliko na mom drugom studiju, arheologiji. Osim toga, akademska godina bila je u ljetnom semestru skraćena za mjesec dana zbog održavanja Univerzijade, tako da je nastava završila već 1. svibnja, a najkasnije do sredine lipnja 1987. morali su se održati svi ispiti u ljetnom roku. Na trećoj godini studija slušali smo *Opću povijest novoga vijeka I* (rani novi vijek sve do 1870) kod docentice Ljerke Kuntić (1923-1991), majke profesorice Kuntić-Makvić. Profesorica Ljerka Kuntić bila je vrlo simpatična i benigna osoba. No često je izostajala i kasnila na predavanja, a razlozi nama studentima nisu bili poznati. No kada bi započela predavati, također bi ju često ponijela tema, ushićeno bi predavala o njoj omiljenim pitanjima poput talijanskih kondotjera te bi stoga često znatno prekoračila predviđeno vrijeme završetka predavanja. Posljedično je netko od zločestijih kolega jednom u 17 sati, kada je predavanje prema rasporedu trebalo završiti, ispod stola aktivirao starinsku budilicu koja je počela gromoglasno zvoniti, izazvavši opći smijeh u dvorani. No dobroćudna profesorica Kuntić samo je pogledala na svoj sat i s osmijehom zaključila kako smo u pravu te da je zaista vrijeme za završetak predavanja. *Ekonomsku povijest novoga vijeka*, tada još zaseban predmet, trebali smo slušati i polagati kod profesora Igora Karamana (1927-1995). No kao i profesor Raukar na drugoj godini, profesor Karaman koristio je posljednju akademsku godinu rada na odsjeku kao slobodnu studijsku godinu i u listopadu 1987. otišao je prijevremeno u mirovinu.

Stoga njegovu nastavu nismo imali, a ispit iz predmeta sam tek kasnije položio kod profesora Lovrenčića.

Profesor Rene Lovrenčić (1928-2012) držao je nastavu iz *Opće povijesti novoga vijeka II* (nakon 1870). Bio je u to vrijeme i široj javnosti poznat povjesničar, primjerice autor brojnih udžbenika iz povijesti za škole i narator u brojnim povijesnim dokumentarnim filmovima na tadašnjoj TV Zagreb, još u 70-im godinama 20. stoljeća, a koji su u meni kao djetetu u osnovnoj školi pobudili interes za suvremenu povijest. Profesor je imao moćnu poziciju u partijskim strukturama onoga vremena, ali se to nije negativno odražavalo na njegov rad, dapače. Bio je vrlo zanimljiv predavač, odličan poznavatelj materije, ujedno i vrlo široke opće kulture. Njegovi usmeni ispiti, a polagao sam dvaput kod njega, bili su poznati po temeljitosti, detaljnosti i dugotrajnosti te su zahtijevali odlično poznavanje materije, ali i povezivanje s mnoštvom drugih, izvannastavnih činjenica. Među studentima je kružila možda anegdota ili tek legenda kako je jednom studentu rekao u 9 sati ujutro na početku ispita svojim mirnim, nazalnim glasom: „Kolega, sjednite kraj ovoga prozora jer će vam tu gdje ste sada popodne doći sunce!“ No moja iskustva s njegovih ispita bila su i više nego ugodna.

Profesor Josip Adamček (1933-1995) predavao je hrvatsku ranonovovjekovnu povijest. Dubokim glasom i vrlo sporim ritmom, lakim za hvatanje bilježaka, izlagao je kako rezultate svojih temeljitih arhivskih istraživanja, tako i općenite teme iz predmeta. S obzirom na to da su predavanja bila u ranom poslijepodnevnom terminu iza ručka, a posebice u sivim, zimskim danima s jakim centralnim grijanjem u maloj predavaonici u kojoj smo slušali njegov umirujući bas mnogima od nas bilo je teško održati koncentraciju i budnost. Ja sam se trudio koliko god sam mogao, ne uvijek sa stopostotnim uspjehom. No kada sam kasnije spremao usmeni ispit, koji je također bio vrlo ugodan, shvatio sam kako su profesorova predavanja bila izrazito sistematična, zaokružene cjeline vrlo podesne za učenje i ponavljanje. To nije bilo neočekivano jer je i profesor Adamček bio autor brojnih školskih udžbenika iz povijesti, po kojima sam nekada i sam u školi učio. Na trećoj godini studija još smo imali i *Povijest naroda SFRJ od XV. do XVIII. stoljeća*. Profesori Ljubiša Doklešić (1929-2005) i Petar Korunić (1939-2018) bili su zajedno ispitivači toga predmeta, Doklešić je ispitivao gradivo iz svih republika bivše države s izuzetkom Slovenije, a slovensku ranonovovjekovnu povijest profesor Korunić. Usmeni ispiti bili su opširni, detaljni i zahtjevni. Na trećoj godini studija predavao nam je jedino profesor Doklešić. Bio je dobar poznavatelj posebice crnogorske i makedonske povijesti u osmanlijskom razdoblju. Nažalost, svi profesori koji su mi predavali na trećoj godini studija danas više nisu među živima.

Na četvrtoj godini studija profesori Doklešić i Korunić nastavili su nam predavati povijest južnoslavenskih naroda, ovaj puta u modernom razdoblju. Tada je predavanja održavao i profesor Korunić. Na primjerima iz slovenske povijesti

objašnjavao je procese nacionalne integracije, nacionalnog preporoda, nacije i nacionalizma, što je bilo i u središtu njegovih istraživačkih interesa. Profesor je završio studij povijesti i filozofije, što se vidjelo i po velikoj zainteresiranosti za stvaranje vlastitih složenih teorijskih modela koje je neumorno ispisivao kredom po ploči tijekom predavanja. Uz najbolju volju većina je nas teško mogla proniknuti u njegove komplicirane sheme, ali je na ispitu profesor bio korektan i susretljiv te nije inzistirao na reprodukciji svojih koncepcija. Hrvatsku povijest 19. stoljeća predavao nam je profesor, danas akademik Nikša Stančić, jedini živući profesor s moje četvrte godine studija. Predavao je o Ljudevitu Gaju i hrvatskom nacionalnom preporodu tragom vlastitih istraživanja, nastavljajući se na historiografsku tradiciju i koncepcije profesorice Gross, a u čemu se razilazio s profesorom Korunićem. Na usmenim ispitima profesor je bio vrlo ugodan sugovornik. O metodici nastave povijesti i profesoru Potrebici već sam govorio u uvodnom dijelu.

I konačno, za nas studente najveća zvijezda na posljednjoj godini studija bio je prerano preminuli akademik Ljubo Boban, u ono vrijeme s moćnim političkim zaleđem, medijski poznat i eksponiran, ali i vrlo svojeglav, neovisan i neumoran istraživač koji je uvijek držao do visokih stručnih i profesionalnih standarda, kako u vlastitom radu, tako i prema mlađim kolegama, doktorandima i studentima. Bio je nositelj ondašnjega predmeta *Povijest Jugoslavije*. Predavao nam je i držao seminare o povijesti radničkoga pokreta u monarhističkoj Jugoslaviji, o međunarodnom položaju južnoslavenskih zemalja tijekom Drugoga svjetskoga rata te o AVNOJ-u. Bio je zanimljiv i energičan predavač, a nastavu bi često začinio anegdotama iz svoga života i profesionalne karijere, popraćenima satirom, ponekad i sarkazmom te samokritičnošću, osobinom ostvarenih pojedinaca. Bio je izrazito kritičan i prema svakoj vrsti revolucionarnog i sektaškog pretjerivanja, unatoč tomu što je čvrsto stajao na vlastitim idejnim pozicijama te smo ga stoga svi bez razlike cijenili. Usmeni ispiti kod profesora Bobana bili su opširni, dugotrajni i zahtjevni, ali i zanimljivi, dok je profesor bio strog, ali korektan ispitivač.

Umjesto zaključka iznio bih tek osobnu ocjenu kako su mi studentske godine, kolege studenti i profesori Odsjeka za povijest ostali u vrlo lijepom sjećanju, a prema svojim profesorima i danas osjećam poštovanje i zahvalnost na svemu čemu su me naučili. Svjestan zamke upadanja u idealizaciju prošlosti, posebice mlađih godina vlastite biografije, nadam se da sam to izbjegao te vam uspio barem djelomice dočarati vrijeme, kontekst, odsječki i studentski život, moj osobni i općenito, sredinom i u drugoj polovici osamdesetih godina 20. stoljeća, tijekom kratkog, ali i zanimljivoga razdoblja u povijesti našeg slavljeničkog odsjeka, fakulteta i sveučilišta.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 3

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 3

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Damir Agičić, Zrinka Nikolić Jakus, Tomislav Galović, Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),

Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),

Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),

Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),

Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Katarina Starčević

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*